

Csemer Géza

Beszéljünk a cigányzenéről

Nem véletlen, hogy a cigánymuzsikát az utóbbi idők kulturális és művészeti irányítói nem tartották a magyar zenei hagyományokhoz méltónak. Legalábbis fontosságát árnyékban tartották. Mind a világ, mind az ország népe ennek ellenére nagy becsben tartotta. Hamarosan fordult a kocka: mitől, mitől nem, egyszerre elkezdtek „szeretni”, de kellő méltánylást azután sem kaphatott tőlük a cigányzene. Kodály Zoltán védelme ellenére se. Színes népi muzsikának ítélték akkor, amikor az ötvenes években a rádióból a Pjatyickij kórus vagy az Aleszandrov együttes harsogott. Vasárnaponként a *Jó ebédhez szól a nóta* volt az asztali zene, és mindenki elégedetten fogyaszthatta a rántott karajt, ahogy Fejes Endre fogalmazta a *Rozsdatemetőben*: Pék Mária halat rántott, túrós csuszát készített stb....

Ma már világosan látjuk, hogy mért nem volt a hatalomnak érdeke, hogy a zenélésből (muzsikálásból) évszázadok óta élő magyar cigányok, azaz elsősorban a „romungrók” által kiművelt és világszerte terjesztett zene újra és ismételtelen a maga módján konzerválódjon, presztízsében folyamatosan megújuljon, az addigi ezer évnél is tovább hirdesse és képviselje a nagyvilág számára a magyarságról alkotott pozitív megítélést. Ennek hiányában, okkal érezheti magát a magyar cigányzenészek többsége kirekesztettnek, alulmértányoltnak, megsemmisítésre ítéltnek. A vendéglátóhelyeken szinte teljesen megszűnt a cigányzene, a cigányzenészek is hoppon maradtak és hovatovább maradnak a még működők is. Azóta több-kevesebb kihagyással ez a „nagy helyzet”. Egyes, magukat modernnek és kiműveltnek hitt kulturális „szak”emberek egyenesen lenézik a mi zenénket, míg az oláh cigányok „ceglédi kantás” és gitáros *mizsikáját* szembeállítják vele mint „autentikusat”.

Hála az Égnek, a Talentumban (a volt KISZ Központi Együttes székházában) folyik rendületlenül a cigányzene oktatása, itt tanulják a külszázadokba szakadt magyar nyelvű rajkók a zenei anyanyelvükön kívül a magyar klasszikusokat, egyfajta világzenét.

A még mindig csöndben hangoztatott ideológiai ellenvetést (elsősorban) a kommunista korifeusok marxista elvek alapján alkották meg a magyar zenész cigányokkal szemben a XIX–XX. században – tegyük hozzá, nem egyedülálló módon – mint elutasítandót, elvetendő. Emlékezzünk csak vissza a keleti totális diktatúrák kultúraellenességére, mi több, sajátos kultúrforradalmaira.

A magyar cigányok esetében olyan néprétegről van szó, amely polgárjogot századok alatt és a mindennapok során nyert Európában, a zeneszolgáltatás valamennyi felségterületén, kalákák, családi alkalmak, összejövetelek, szürettek, lakodalmak, egyéb népi ünnepeken (aratás, begyűjtés) stb., hogy zenéjük különlegesen egyedi-egyéni megszólaltatásával elkápráztassa, bevonja hallgatóságát. Nem túlzok, ha állítom – szinte az egész világot, amely méltányolja, megfejthetetlen titoknak tartja a magyarországi muzsikások zenéjét. Hogy a zeneszerzőkre mekkora hatást tett, és ezáltal hogyan formálta a világ zenei íz-

lését, úgymond „hallásában” mekkora minőségi változtatást okozott, ma már kimutathatatlan. Hogy csak néhányat említsünk: Delibestől Glinkáig, Liszt Ferencről Dvořákiig megfogta a zeneszeretőket. A cigánymuzsika hatása egzaktan is kimutatható, folyton alakuló stílusa éltető, újító, ha az amerikai dzsesszhez hasonlítjuk, valóságos univerzumot képező, egyetemes, és egyszer s mindenkor ösztönzene.

Ösztönzene, mitől is... Gyakorta mondják a zenéjüket oktató idős muzsikusok a tanuló rajkóknak: Érzéssel játssz, kisfiam! Ez az utasítás minden fontosat tartalmaz, ami a muzsikáláshoz kellhet. Az érzéssel előjegyzés egyszerre jelöl ritmust, gyorsant, lassant, elnyújtást, briliánsant, fényesent stb., olyan spirituális egységet, amelyre a cigányok lelkileg feltétlenül alkalmasak – bár a világon korántsem egyedülálló módon. Az amerikai feketék módján vagyunk „elszántak” az együtt muzsikálásra, éneklésre, táncolásra, és hogy ki ne felejtjük: az evésre! Nyelvünk bizonyos szavai alkalmasak arra, hogyan érzékeltessen egy-egy szóban ki nem fejezhető tartalmat, mint pl. a sírva, kacagva, jókedvűen való társadalmi viselkedést. Ezek a szavak a zenei előadásmód hogyanját is jelzik, a mikéntjére is utalnak. A cigánymuzsikusok által használt kifejezések, bár minden egyéb zene művelésében is alapfogalmakat képviselnek, ezért hajlunk a már-már túlzó kijelentésre, hogy esetünkben többjelentéssel bírnak.

Kiből lesz vagy nem lesz muzsikus? Megjegyzendő: a magyar cigány nem zenél, hanem muzsikál, régen volt hangász is, de azt a kifejezést már nem vesszük magunkra! A válaszom: akiket erre ösztönöz a családi és társadalmi hagyomány, és akiket egy sajátos kontraszelekció erre alkalmasnak vagy alkalmatlannak minősít. A családi összefonódások és a mindig is meglévő tradíciók nem engedik a kihátrálást, sőt ragasztóként működnek, konzervatívan fönntartják a kultúráját, nem felejtve a megélhetést biztosító foglalkozást sem. A cigányok zenéje transzcendentális, érzésviláguk régtől fogva azt a virtuális valóságot tükrözi, amelyben a hangszeres tudásuk elmélyült, s egyszerre homogenitást és egyéni kiválasztódást szerzett. Melyben az önbizalom és az önértékelés folyamatosan működik, és egyfajta magabiztosságot ad akár a mindennapokban, akár a jelenkori leminősítés sivárságában is. Az önminősítésben mindig is segített a „tehetség” dinasztikus tudata. A muzsikusdinasztiák arra „találódta ki”, hogy egyszerre töltsék be a folyton vizet adó „jó kút” és a jól tevés, csinálás, mesterkedés kontrollját. A bandába verődés természetes kiválasztódását is könnyítette az egyre inkább fokozódó ismertség, elismertség, méltánylás, hírnév. Manapság a szegénységben is ez a belső mozgatóerő.

A klezmer-bandák a múlt század közepétől azért szerveződhetek újjá, a közösségek nagy öröme, mert az ősi zenére vágyás-vágyakozás méltán kellett hogy föltámadjon. Nemcsak a virágozzék minden virág elvéből, de a normális emberi magatartás kívánalmából is. Közös nevezőként mondhatjuk rájuk is érte, hogy azt teszik, amit tudnak, és azoknak, akik azt várják. Amit ők. A klezmer-bandák tudnak – és jól. Példa erre a Munkácsról ideszaladt Jávori Ferenc személye. Ezek a tényezők egyszerre táplálják bennük is az önbizalmat, az önértékelést. A magasabbra és jobbra kerülés vágyát. A méltányolás, elismerés fontos eleme a bandák folyamatos működésének!

A már említett kontraszelekció, a bandák, combók, együttesek szerkezetileg egyformán működnek. Az a tag a zenésztárs, aki megfelel. A struktúra és a posztok adottak régóta, csak a tagokat kell cserélni. A klasszikus öttagú cigánybanda azelőtt is azokkal a plusz tagokkal bővült, akiket a hagyomány diktált: cselló, klarinét, brügó (kürt), trombita. Szóval a személyeket illetően a megfelelés a legfőbb kiválasztó elv.

A híres primások akkor alapítottak dinasztiákat, ha egyik-másik leszármazottjuk hasonló erényeket mutatott fel tudásban. A magyar anyanyelvüként hírnevet szerzett bandák más bandák primásainak családjával keveredve, versengve házasodtak össze. Házasodásaik révén rokoni kapcsolatokba kerültek egymással. A tagembereik is. Révükön egyre inkább bővült a muzsikus cigányok köre, vagyis a dinasztiák egymással is vetélkedve növekedtek és ontották a zenészeket, az elkövetkező jelesebbnél jelesebb primásokat. Igyekeztek minél távolabbi rokonnal lépni házasságra. Sajátos beltenyészet lehetősége állt (volna) fel, ha nem jött volna létre a házasságszerzés spontán intézménye. S ha nem alakult volna ki a bece- avagy csúfnevek ragasztása a többnyire azonos családnéveket viselőknél. Ha ez nem alakul ki, akkor jóval több vérkeveredés lett volna az ára. Így aztán tudhatta a rokonság, ki kinek a rokona, őse, ki kinek a családjából származik. A hovatartozást tudósították a kommandálókkal (házasságszerző), aki vigyázott és egyben ügyelt (!) a vértisztaságra. Így kerülhettek össze a híresebbnél híresebb családokból származó ivadékok, s formálódhatott ki a muzsikus cigányok szinte egységes érzés- és gondolatvilága, kultúráképe, normarendszere és viselkedése... Hogy ez a zsidóság esetében se volt másként, azt Sólem Áléchem népszerű könyvéből és annak musical-változatából tudhatjuk (*Tóbiás, a tejesember*, ill. *Hegedűs a háztetőn*). Nálunk, cigányoknál legutóbb Felletár Béla tudósított a Makón és Hódmezővásárhelyütt működő zenészdinasztiákról.

A különbözőség mikéntjéről. Az a fajta közösségformálódás, amely többnyire a magyar (azelőtt a kárpáti) dialektust beszélőknél) ment végbe, s amely más cigányoknál (lovári, beás, szintó) más módon, vagy egyáltalán nem, másmilyen erkölcsiségű, talán régebbi történelmi korszakra hajazó etikai erkölcsrendszer hozott létre. Ez a lényeges különbség a ma létező cigány „felekezetek” között. A magyar cigányoknál a nyelvhez kötődést írja elő akár íratlan szabályként, akár szándékoltan, de mindenhogyan jelezvén a hovatartozás mikéntjét.

Országunkban több ezer zenélésből élő emberről van szó. Javarészt olyan polgári mentalitású muzsikus-fajtának az egyedeiről, akikre elsősorban a deviaciamentes, nyugodt életvitel a jellemző. Egyre inkább a polgári életvitel számukra a fennmaradás biztosítója. Közöttük a bűnözés évszázadokra visszamenően nem kimutatható sem statisztikailag, sem spirituálisan. Ezt a fajta tulajdonságot nem örökítették utódaikba. Megelégedtek a csak rájuk jellemző humor folytonos kinyilatkoztatásával, folytonos prolongálásával. Életelemükké vált a muzsikussorsuk adta, „cigányos” életvitel, család- és rokonságszeretet stb. A bűnözés nem hagyományozott lételemük, menekülnek tőle és előle.

A magukat romáknak vallók azzal különböztetik magukat az – immár polgári indíttatású – cigányoktól, azaz a polgári módon élőkől, tőlünk, hogy különválásukat a saját más kultúrájukra alapozzák, amelyre a magyarországi cigányok ja-

va mint közös alapra hivatkozhat. E sorok írója állítja, hogy szerinte a romák azt vallják magukról, hogy nem cigányok, ők romák. Megjegyzendő, hogy a cigányok mindkét önmegjelölést eddig is alkalmazták magukra nézvést, ahogy a magyarokat is a világ két megnevezéssel tartja számon, anélkül hogy minőségi különbséget tenne, pedig az urbanizáció külön fokán álló néprétegről van szó. Nem lenne szégyen bevallani, hogy nemigen létezik közös történelmünk. A sokszor fölemlegetett cigány kultúra sem tartalmazza a romák és cigányok külön közös történelmét, a néphagyományok fölemlegetése sem elegendő tétel. Talán az lehet az oka, hogy régen szétvált már egymástól e két cigány típus, sem a megélhetést illetően, sem a nyelvi különbségek miatt nincs közös pont az egységesülésre, sem a végleges elszakítódásra. Azonnal meg kell jegyezni, hogy a nyelv tudása alkalmas hagyományörzésre a romák esetében (tehát nem a cigányok esetében).

Kovács József Hontalan mohácsi költő a XX. század közepén létesült Rajkó (KISZ) zenekar alapítójáról, Farkas Gyuláról írta:

A zene nagy szelleme
 emberi fokon
 sorsunkat hangszereli
 amit nem lehet kimondani
 a népek hangszerein
 szitáron
 hegedűn
 tamburicán
 egyetemesen zenész
 csillog fű élein
 továbbra
 mosdatja
 az emberiség lelkiismeretét
 lelences szívemhez
 tipegő
 hű rokon
 dór oszlopfő
 férfi
 a páncélba öltözött
 sápadt
 holt lelkek között

Tudhatna-e más ilyen egyetemi magasságokban fogalmazott sorokat írni, mint az a Hontalan Kovács József, akinek fölmenői maguk is cigányzenészek voltak, akik megszenvedték a muzsikások nincstelen sorsát, a lakásviszonyok örökös elégtelenségét, az élet adta rögzös utak nehézségeit, a transzcendensbe ködlő nehéz „magyar idők” emberpróbálását. Ahol a pillanatnyi, talmi elismerés, amely hol joggal kijárt művelőinek, hol oktalanul tűzbe vezetett – folyton kopott és már gyengülni látszott az ideológiák egymással vívott harcában, mégis mindig újrászületett.

Generációk egymást követő sora bizonyítja, hogy az ősi genetikai képlet újratermeli az igényt, amely már évszázadok óta töretlen igénye a cigányzené-

szeknek, hogy azok legyenek, bűvöletet szolgáltatassanak a rajkóknak és rajongóiknak egyaránt. Így fogalmazta meg Fátyol Tivadar prímás és zeneszerző a múlt században: „Hazánkban szinte megjelenése óta egyik legvitatottabb zenei műfaj a cigányzenészek által megszólaltatott zene, a mai nyelvhasználattal élve: a kávéházi muzsika. (...) Nem a hagyományos értelemben vett folklórról, hanem a cigányok által megteremtett, a folklórnál zeneileg fejlettebb műzenéről van szó. Egy bizonyos: a cigányzenének számos rajongója volt és van ma is. Egyik legnagyobb tisztelője Liszt Ferenc, de idesorolhatjuk C. Debussyt, J. Brahmsot, vagy a ma élő művészek közül Yehudi Menuhint is. (...) A kirobbanó vitáknak némileg Bartók Béla kijelentése is alapot adhat, miszerint »kijelentem, hogy amit önök cigányzenének neveznek, az nem cigányzene, hanem magyar zene, újabb magyar népies műzene...« Bartók Béla kijelentéséből hiányzik az, hogy ezt a magyar népies műzenét elsősorban a cigányzenészek teremtették meg. Több magyar és más, honunkban élő muzsikussal – köztük zsidók, tótok, észak- és délszlávok – a cigányzene törvényei és keretei szerint, ötvözve magyar történelmi és más népies elemekkel. Felvetődik a gondolat, amely nemcsak a cigányokban, hanem más muzsikuskban is megfogalmazódott, miszerint ezt a műfajt csak azok tudják igazán interpretálni, akik ebbe a zenei világba születtek, hallgatóságuknak a hozzá társuló érzelmi világot is közölni képesek muzsikájukkal. Bármennyire is ellenezték, lenézték néhányan, a nép erre a zenére szórakozott, mind a parasztság, mind a kis- és nagypolgárság körében. A szerző így folytatja: „A cigányzenekarok által használt hangszerek egyre jobban kiszorították a magyar népi hangszereket, pl. a dudát (brúgót), a tekerőlantot, furulyát stb.

A cigányzenészek nagymértékben hozzájárultak a magyar népzenei folklór megőrzéséhez, mivel nemcsak saját zenéjüket adták elő. A népzenei kutatások során ez egyértelműen kiderült, hiszen mai kiváló népzene-kutatóink, Sebő Ferenc és Halmos Béla sokat gyűjtöttek és tanultak falusi cigányzenészekről, sikeresen felhasználva azokat a táncház-mozgalomban.”

E mozgalom célja és rendeltetése, vissza a néphez volt. Azaz a tiszta forráshoz, ahogy Bartók tanította, és ahogy Vikár Béla, előtte Kodály, még előbb Mosonyi Mihály, később Erkel Ferenc és sokan mások is, akik nem szégyelltek a verbunkoszene nyomdokaiban kutakodni, hiszen Beethoven sem áttalott, de a nemrégiben még törökösnek, azaz magyarosnak vélt zene Mozart lángelméjében is fogantatást nyert. Az meg kiváltképp tudott a világ előtt, hogy a verbunkos egyszerre magyar és cigány, tehát mindkettő: dicséretére a nagyvilágnak. A szláv népzene melankolikus bánata, az oroszok, csehek, szlovákok, lengyelek jellegzetes lendlerjei, keringői, mazurkái, polonézai jelentős alapjai, stílári, formai és akusztikus védjegyei népeik zenéjének.

Alexa Károly irodalomtörténész a Magyar Hírlap 2008. október 15-i számában írja a *Cigányozás I. (A nyári családnak Hévízre)* című cikkében:

„Nem, és harmadszor is nem! Ez a szó »cigányozás« eredetileg mást takar, mint amit manapság hisznek róla. Nem azt jelenti: cigánynak minősít, cigánynak ítél, cigánynak gyanít valaki valakit. Hanem azt, hogy cigányzenét hallgat, élőben természetesen, és azért – bármilyen lükén is hangzik – cigányzenét »lát« is. Mert ez nemcsak zenei esemény, hanem színjáték is – mozdulatok évszázadok alatt végsőig finomult balettje. Hatalmas rítus, mindig más, noha a lényege

változatlan és megváltozhatatlan. A fontos az, hogy egy időben történjék mindez, a „cigányozó” együtt legyen a cigányzenével és annak művelőivel ugyanott, ugyanabban az akusztikai és kommunikációs térben.” *Ilyen egyszerű és lényeges megfogalmazást aligha adhatott volna más, mint az irodalom- és szellem-történész Alexa: „Korunk merkantil nyelvén fogalmazva persze a cigányozás nem más, mint egy bizonyos megrendelő és egy bizonyos szolgáltató alkalmi, egyszeri, de bármikor megismételhető egyezsége. De hát akinek csak egyetlen egyszer is volt része benne, és akinek csak a legcsekélyebb érzéke van ez iránt, az tapasztalja és tudja, hogy a cigánymuzsika mennyivel több és mennyire más, kivételes civilizációs élmény, ami – nagyon-nagyon távolról – egyedül talán a dzsesszhez hasonlítható. Itt a művész nem fent van a pódiumon és a hallgatóság alatt valami recsegő székeken. Ugyanaz a sík a színpada mindkettejüknek, azaz a színjáték részvevői nem különülnek el, sőt szerepeiket változtatják, eggyé válhatnak. Noha a hegedű sohasem cserélhet gazdát. A cigányzene mindig egy emberről szól egy másik emberhez, még akkor is, ha többtagú a zenekar, és nem csak egyetlen valaki akar mulatni, busongani és magát feledten követni a ritmust meg a dallamot. A zenész és hallgatója egymást szuggerálja, két szempár kapcsolódik össze, mintha egy önmagát feledni képes idomár és egy nemes vad állna szemben egymással, csak itt soha nem tudni, hogy ki melyik szerepet játssza, ki akarja magához hasonlítani – pillanatokra akár – a másikat, ki uralkodik, és aki éppen az, mihez kezd villanásnyi hatalmával. Talán csak a zene az, aminek hatalma felől nem lehetnek kétségeink... Különös játék ez, a szereplők pozíciói meghatározottak, a határok áthághatatlanok.”*

Alexa Károly gondolatait, igazságát senki sem firtathatja, a nagy tekintélyű Sárosi Bálint sem, aki ez ideig a legkimerítőbb tartalmú könyvet bocsátotta ki cigányzenénket illetően. Ő is utalt zenénk kollektív jellegére, és bár egyértelműen kiállt és pozitív állást foglalt muzsikánk specifikus volta mellett, írását pont azok nem méltányolták, akiknek kellett volna, akik kivetni akarták és akarják a magyar kultúrából, csak abból az (ál)szociológiai szempontból, hogy a nyelvet bár részlegesen bíró – vagy egyáltalán nem –, de cigányellenes romaság végre is a polgárosodás útjára lépjen. Viszont a nagy formátumú népzene tudósok már régen megsejtették, hogy a népek ősi zene-bölcsője hol ringott, és mi a közös bennük. Gondolhatták, hogy a nyelv és a dallam kialakulása közös megfelelési szabályok szerint fejlődhetett, formálódhatott. S mielőtt az európai cigányok zenéjét tovább elemeznénk, azonnal meg kell jegyeznünk azt, amire még alig néhányan mutattak rá: sajátos, cikornyás, rapszodikus-melankolikus, úgy szabálytalan, hogy jellegzetességei megfejthetők és mégsem tanítható, tanulható és mégsem; kánonba nem összegeezhető, ahogyan a Kelet ornamentikái is szabály szerintiek, egyszersmind rendhagyóak. S ahogy a feketék dzsessz-zenéje hat és hatásos: igaziból feketének kelletik lenni ahhoz, hogy úgy hasson, mint a szándék, amely kiművelte. Az egyiptomi piramisok titkai sincsenek fölfedve teljes mértékben, csak mind közelebb vagyunk a megfejtésükhöz! Ahogy a föld-bendői csodalyukak, a madár- és halvonulások is rejtélyesek maradnak örökkéig, úgy a cigányok zenei titokzatossága is maradjon vérük-mentalitásuk titka.

Tanulmányunk jelentős részében jobbára olyan irodalmi tekintélyektől idézünk, akik már igen régen letették a garasukat mind a cigányzene esztétikáját, mind a stílaritását stb. illetően.

Kosztolányi Dezső a Pesti Hírlap 1933. január 8-i számában ezt írta: (Kiemelések tőlem: Cs. G.) „Hogy vannak és hatnak, az tagadhatatlan. (...) Hiába tudjuk, hogy a zene néha gyarló, és a szöveg még gyarlóbb, mind a kettőt tartalmasabbá teszi a hagyomány kegyelete. Annyi élet itatja át őket, annyi elfajzott fájdalom és vidámság, annyi semmivé párolgott keserűség és féktelenség, annyi soha meg nem virradó duhaj éjszaka, annyit énekelték már előttünk mások, akik előttünk jártak, és ma nem élnek, annyit hallgattuk mi magunk is, talán még csecsemőkorunkban, amikor bölcsőnkben toltak el bennünket egy lakodalomba, hogy az, amit hallunk, sohasem elsőséges élmény, hanem azonnal emlék is az, amit érzünk, messzire nyúlik vissza lelkünk őskorába, mely felett köd és fény imbolyog. Így történik, hogy ezekből a nótákból egyszerre kilépnek azok az alakok, akik csak éppen oda vannak vázolva – vagy mázolva, de bennünk születésünktől kezdve élnek, s nemzedékről nemzedékre öröklődnek, mint egy monda, hitrege, egy vallásos áhítat alakjai...”

Jegyezzük meg, a cigányzene magyar zene is. Lenézése és nem kellő méltánylása érthetetlen, ám nemcsak elítélendő, de világi, európai összehasonlításban előítéletesen ferde és rosszindulatú. A világirodalom Shakespeare-től Márquezig számtalan példát hoz létének jogosultságára. Az a kép, mely a cigányságot történelmietlen, haszontalan népnek tünteti föl, hazug és hamis.

Cigányságunk a legnagyobb kárvallottja volt és jelenleg is az a mindenkori történelemnek, mely többnyire abban nyilvánul meg a mai napig, hogy népünk sajátos módon toporog és nem adja át magát a történelem folyamatának. Bár már nem érinthetetlen, pária, mint Indiából való kirajzása során hitette el magáról. Korántsem tagadja a változás szükségességét, de minthogy örökös gyereknép, meg kellene néki azt a jogot adni, hogy élhessen továbbra is a rejtélyességet és titkokat tudó népség anakronisztikus szerepében, aki sosem vívott háborút, nem gyűjtött ingatlant, nem tőkésítette azt, amije van. Megelégedett a szereplés brillírozásával, egyéni teljesítmények elérésével, de legendás szülő- és gyermekszeretetével, vándorkereskedelem és ipar üzésével, és persze a zene és hangszer imádatával és mindenek fölé helyezésével. Ilyen volt Kármán Demeter, Czinka Panna, Bihari János, Rácz Pali, Patikárus Ferkó, Boka Károly, Sárközi Ferenc, Dankó Pista, Rácz Aladár, Balázs János, Horváth Jenő, Cziffra György, Radics Béla, Magyar Imre, Kóczé Antal, Járóka Sándor, Boross Lajos Berki László, Sánta Ferenc, Puka Károly és megannyi zenész, akik beragyogják az égboltot az egész világ fölött a Jóisten nagyobb dicsőségére.

Hogy mekkora zeneköltészetet indukált ez a melodikus gazdagság, példázza a Dankó-kortárs Pósa Lajos japáni fogantatású verse:

Habra hab siet, hervad a liget,
Nyílik a sír,
Egy bús harangszót hallok örökké,
Úgy sír, úgy sír!
Isten veled már, szép ifjúságom,
Aranykorom!
Pusztá szívemet hulló rózsámmal
Betakarom.

A cigányzene nyomdokain lépdelve halad az opera- és operett-, valamint a daljátékszerzők népes hada. A népies magyar műdal, filmdal, rock és beatdal számos kiváló művelője: Lavotta János, Csermák Antal, Ruzitska Ignác, Liszt Ferenc, Mosonyi Mihály, Erkel Ferenc, Erkel Elek, Csámpai Ivo, Lakatos Tibor, Lajta László, Vikár Béla, Kodály Zoltán, Bartók Béla, Vavrinec Béla, Farkas Ferenc, Gulyás László, Rossa László, Vujisics Tihamér, Vaszy Viktor, Eiseman Mihály és sokan mások – Szörényi Levente is innen merített sokat, és sokan mások is innen merítgetnek, vállalva a tiszta forrás tiszta vizét.

Minthogy célunk egyszer s mindenkor a cigányok által kiművelt, diadalától egyre inkább megfosztott zene pozitív méltatása, ne tűnjék fölös oktondiságnak, ha a továbbiakban rövid áttekintést adunk e műfaj hazai és külföldi recepciójáról, korántsem a teljesség igényével.

Mi, cigányok a Kárpát-medencét járva nemcsak magunkba szívtuk az itt élő népek dallamvilágát, de formáltuk is oda-vissza hatásban. Hajlamunk szerint kicifráztuk mind a magyar népdalokat, mind a németes, romános, dél- és észak-szláv dallamáriumot, beleértve az egyházi fogantatású cantilénákat és mindenfajta ősi és újabb keletű dallamvilág tarkaságát. Több évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy ezek szervesüljenek a mi jellegzetes cigányzenénkbe. Mint említettük, Mozart a magyarost törökösnek érezte és viszont, Beethoven, Haydn stb. már ismerték a magyar-cigány verbunkost, és egyre inkább megkülönböztető módon kezelték, szőtték műveikbe. Hogy hatottunk e muzsikánkkal a világ zenéjére, számtalan példa igazolja, Európa számottevő zenei nagyjai műveiben föllelhetők. Még Glinka *Ruszlán és Ludmilla* nyitányában is lüktet e dinamika, de a cseh Reznicek: *Donna Diana* opera előzenéjének dallamvilágában is föllelhetők. Beethoven: *István király* kísérezzenéjének nyitányában is az a magyar ritmika fészeng, amit örömmel hallgat a világ, ami az összetartozást igazolja: az egykor megvolt és létező európai dallamvilágot.

A cigányok zenéje, ha nem is a folklórja, szervesen beépült az európai dallamvilágba. Fülünk, ízlésünk ehhez szokott, ezt találja élvezhetőnek. Az ősi dallamvilág, ami, mint megjegyeztük, együtt alakulhatott a nyelvvel, a beszéddel, a munkadalokkal, rigmusokkal, folklór-elemekkel egyesülve együttesen munkálták ki Európa mai „fülét”, nem zárkózott el semmifajta orientálistól, befogadta, szublimálta úgy az afrikai népzene, mint az óceánit vagy egyebeket.

A jövőben a mindenkori kultúra-kormányzatnak továbbra is mindent el kell követnie, hogy ne lehessen sem kirekesztő, sem ízlésterrorista, ne akarjon minőség alatti értéket protekcionálni, sem előírni, sem megkülönböztetéssel elsőbbséget diktálni, kanonizálni. De tartsa szem előtt, és fontos szempontnak a tradíció jogfolytonosságát, a hagyományok tiszteletét és kultuszát. A konzervatív szemléletet a világ mindig is iránytűnek tartotta és tartja ma is! És hogy ez a nemzetivel egybeforrva a haladást jelentse, a mindenkori közjót, a korszerűt is ideértve: feladat és követelmény egyszerre, soha ki nem felejtve az embert, az alkotó-improvizáló művész okát és jogát a haladás szolgálatára. Minthogy a cigányok zenéjéről, annak történetiségéről eddigelé nem készült sem tankönyv, sem valamirevaló brosúra – az alábbiakban rövid áttekintést adunk erről a témakörrel. Hogy a cigányok valójában államalkotó tényezői országunknak, deklarálva van ugyan, írásba is van fektetve, de valójában írott malaszt több mint hatvan éve.

Kulturális autonómia. Szükséges és fontos, mert az elmúlt évek e téren a fékek meglétét bizonyították, felemás módon értelmezve a kisebbségek jogait, képviselői lehetetlenségét, elégtelen mivoltát. Erre alkalmas személyek ki nem nevelését, politikai lenézésük oktalanságát. Ezért kurzusról kurzusra halogatták azoknak a speciális intézményeknek a megalakítását, amelyek hivatottak lennének presztízst és értékfelmutatást bizonyítani a művészetek valamennyi területén.

Hiányzik a cigány színház, a cigány szobor és képtár, irodalmi kiadó és könyvtár, és természetesen azok a felsőfokú intézmények, amelyek pozitív diszkrimináció alapján – és cigány szakemberek ítélete alapján (is!) – képesek kiválasztani, szelektálni, kollégiumokba utalni a tehetséges egyedeket.

Az intézményrendszer természetesen vállalja és szem előtt tartja az anyanyelvi tudást a magyar mellett, mindenkoron hitet tesz az anyaország, azaz a magyar nemzet primátusa mellett, és elvárja, hogy kedvezményezettjei is hasonlóan gondolkodjanak, úgy tartsák meg nemzeti identitásukat, hogy ne sértsék a természetes asszimiláció elvét, ugyanakkor tág teret adjanak a disszimilációnak is.

Mindenekelőtt pedagógiai munkatársakra van szükség, akik a valláserkölcsei normák betartását és követését tartják munkájuk alapvető követelményének, amit mind a maguk számára, mind a növendékek számára szigorú előírások szabályoznak. A tanítás, az oktatás és nevelés mellett azokat a speciális képzéseket is tartalmazzák, melyeket szigorúan be kell tartani és tartatni.

A cigány tanulók zenei/művészeti alkalmasságát olyan kisebb csoportokban érdemes kiművelni, amelyekben – kezdetben gyors siker sem minden esetben várható el – viszont kellő empátiával, megértéssel kieszaközölhető, számítva a családban az oda-vissza hatásra. A családtól történő kiszakítás mérhetetlen károkat okozhat, tehát a közösségi szellem kimunkálása eredményes akkor lehet, ha a kellő visszacsatolás Comenius J. Á. szellemében, az iskolai színjáték újrachonosításában, a szülők és a rokonság minél teljesebb körű bevonásával történjék. Figyelembe kell venni a cigány gyerekek specifikus és szenvedélyes szereplési vágyát, ha úgy tetszik, született exhibicionizmusát, amely különböző sportágakban is kinyilvánulhat: példaképek és teljesítményeik „világi” megismertetésével.

Hazánkban jó néhány előadóművész él, köztük több hangszeres, színész, táncművész, akrobata, cirkuszpálánta is. Kellő, erre méretezett művelődési szakintézményben, színházterem-kombinátban, alkalmas zeneteremben stb. úgy produkálhatnák magukat, hogy kellő bizonyosságot adhassanak mind emberi és művészi tehetségükről, egyszersmind kimagasló eredményeikről.

A muzikuscsaládokban felnövő gyerekeknek a tradicionális mestersége az átörökített hangszertudás képessége. „Talentum” néven működik az ország egyetlen ilyen intézménye igen szép eredménnyel, persze kellő dotáció hiányában. Hasonló intézmények (kollégiumokkal együtt) létrehozását javasoljuk, más művészeti iskolákkal együtt. A Pécsen működő Gandhi Gimnázium lehet kiváló példája annak, hogy cigány pedagógusokkal, speciális tantervek szerint lehet és kell hasonlóak hálózatát megvalósítani, hogy a cigányság is elérje azt a kulturális fokot, ami állampolgári jognak jár nekik.

Nem oly régen, az ország minden nagyobb és kisebb helységének nyilvános éttermében, kávéházában szólt a zene, az élőzene. Manapság már nem! Süket-

té vált országunk, csak a magnók bömbölnek, többnyire angolszász zenét. Az illetékesek azt állítják, nincs a cigányzenére szükség. De hát, ami nincs, arról könnyű leszoktatni a közönséget. Egykoron maga a zenészek szakszervezete követelte ki a zenészek éttermi munkáltatását. Ma már nincs ilyen, pedig a művelt turista igényelné, a többi hungarikum mellé igényes és magyar muzsikát is, ahogy Bécs, Moszkva és Párizs is igényli a magáét. Visszafelé haladna a világ? – Hiába iszkol a pesti polgár az alujárókban, az árnyékát nem tudja átlépni, a jóra valószínűség, kultúrára éhesség megmaradt.

A zene olyan, mint a virág: színes, mosolyt fakasztó, érzelmet és értelmet indukáló, ahogy a jó otthoni és éttermi konyha is, amely az életet színezi, mint a szép és jó vers, az igaz gondolat, a kellemes illat. Ne adjunk teret az igénytelenségnek, ne posványosodjunk! Vállaljuk és töltsük meg igaz emberi tartalommal, nyelvhelyességgel, igényességgel a szellemi életet! Legyünk közösen a fáklyavivői annak, amit annak idején Klebesberg Kunó is szorgalmazott: a tudás és teljesítmény mindenekelőtt! Mindez szükséges és kell, ahogy a műveltség is! A cigányság kinevelése csak és kizárólag ilyen tanítási és nevelési elvek mentén képzelhető el, hogy valamikor cigány származású ember kerülhessen közjogi méltóságba. A felemelkedés legyen jogos elvárás mind az osztálytársadalmi érdekek mentén, mind a – még korántsem egységes, de azzá válni akaró – cigányság/romaság részéről is!

CSEMER GÉZA ÍRÓ-RENDEZŐ